

8. Međunarodni naučni skup

Specijalna edukacija
i rehabilitacija

DANAS

ZBORNİK RADOVA
PROCEEDINGS

8th International Scientific
Conference - Special education
and rehabilitation today

BEOGRAD 2014.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

VIII međunarodni naučni skup
**SPECIJALNA EDUKACIJA I
REHABILITACIJA DANAS**

Beograd, 07–09. novembar 2014.

Zbornik radova

The Eight International Scientific Conference
**SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION TODAY**

Belgrade, November, 07-09, 2014

Proceedings

Beograd, 2014.
Belgrade, 2014

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Zbornik radova
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Proceedings

VIII međunarodni naučni skup
Beograd, 7-9. 11. 2014.
The Eighth International Scientific Conference
Belgrade, 07-09. 11. 2014.

Izdavač / Publisher:
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation
11000 Beograd, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača / For Publisher:
prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:
prof. dr Mile Vuković

Urednici / Editors:
prof. dr Jasmina Kovačević
prof. dr Dragana Maćešić-Petrović

Kompjuterska obrada teksta - Computer word processing:
Biljana Krasić

Zbornik radova Proceedings će biti publikovan
u elektronskom obliku CD.
Proceedings will be published in electronic format CD.

Tiraž / Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-061-0

KARAKTERISTIKE ZNAKOVNOG I GOVORNOG VOKABULARA GLUVIH I NAGLUVIH UČENIKA OSNOVNOŠKOLSKOG UZRASTA*

Tamara Kovačević**, Nadežda Dimić, Ljubica Isaković
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Gluvo dete istovremeno uči da izgovara reči i samo značenje te reči, odnosno i reč i pojam koji je tom rečju označen. Cilj istraživanja bio je ispitivanje stepena usvojenosti znakovnog i govornog jezičkog izraza kod gluvih i nagluvih učenika osnovnoškolskog uzrasta, i razumevanje pojmova u okviru leksičke oblasti Komunikacija. Uzorak je činilo 91 gluve i nagluve dece osnovnoškolskog uzrasta. Uzrast i ocena iz srpskog jezika utiču na poznavanje i razumevanje pojmova ($p=0,01$). Razvoj znakovnog jezika prati razvoj govora, utiče na bolje razumevanje značenja postojećih reči, kao i na usvajanje značenja novih-nepoznatih reči. Uočene su izvesne specifičnosti u znakovnom i govornom izražavanju gluvih i nagluvih učenika osnovnoškolskog uzrasta. Gluva i nagluva deca su pokazala slabo razumevanje pojmova, teškoće u razumevanju pročitano i poznavanju značenja reči.

Ključne reči: gluvi i nagluvi učenici, osnovnoškolski uzrast, pojmovi, vokabular

UVOD

Bogaćenje dečjeg vokabulara predstavlja proširivanje dečjeg iskustva i razvoj njihovog mišljenja koje uobličavamo u govoru i znaku (gestu) (Kovačević, 2005). Gluvo dete učeći svaku novu reč uči i njen gestovni znak, kojim se označava taj pojam, čime bogati svoj znakovni vokabular. Poznavanje dečjeg vokabulara (znakovnog i govornog) je od izuzetnog značaja za potrebe nastave. Neophodno je poznavati njegove glavne osobitosti i karakteristike na svakom pojedinom uzrastu (Dimić i Kovačević, 2004).

Vladanje određenom rečju, pojmom od strane gluvog učenika, znači njenu praktičnu primenu u aktivnom govoru, upotrebu u svakodnevnom životu i korišćenje u tačno adekvatnim situacijama (Savić, 1996).

Vokabular je važan za komunikaciju, čitanje, razmišljanje, učenje i obrazovni uspeh (Luckner & Cooke, 2010; Montgomery, 2007). Mnogobrojna istraživanja ukazuju da je vokabular učenika koji su gluvi i nagluvi, kvantitativno smanjen u poređenju sa čujućim vršnjacima. Gluvi i nagluvi učenici kasnije formiraju vokabular i uče nove reči sporije.

* Rad je proistekao iz projekta "Uticaj kohlearne implantacije na edukaciju gluvih i nagluvih osoba", broj 179055 (2011-2014), čiju realizaciju finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

** 21tamarak@gmail.com

Povezivanje reči sa učenikovim prethodnim iskustvom; omogućavanje što više susreta sa tom rečju i njenim različitim značenjima u kontekstu; stvaranje mnogobrojnih prilika u kojima bi učenik mogao upotrebiti tu reč u različitom značenju su strategije u formiranju vokabulara kod gluve dece (Paul & Gustafson, 1991, prema Kobašlic i Pribanić, 2010).

Bogatstvo rečnika, njegov opseg i razvijenost, kao i razumevanje složenih značenjskih odnosa među rečima predstavljaju pouzdane indikatore kognitivnog razvoja i prediktore uspeha u školi (Bromley, 2007). Brojni autori su uočili korelaciju između razumevanja reči, značenja reči i čitanja (Paul, 1996). Siromašan rečnik gluve dece (veličina rečnika i dubina semantičkog znanja) može da ograniči njihovo razumevanje čitanja (Coppens et al., 2010).

Istraživanja stranih i domaćih autora ukazuju da će rano usvajanje znakovnog jezika ubrzati usvajanje govornog jezika, bez obzira da li se radi o njegovom govornom ili pisanom modalitetu. Znakovni jezik se u savremenom svetu smatra ravnopravnim jezikom sa drugim prirodnim ljudskim jezicima. Ima svoju strukturu i vokabular i može obavljati sve funkcije kao i bilo koji drugi prirodni ljudski jezik (Kovačević, Dimić i Isaković, 2014).

Glava deca gluvih roditelja prilikom dolaska u školu su socijalno komunikativno razvijenija od gluve dece roditelja koji čuju, jer se putem gesta-znaka, razvili sposobnost sporazumevanja (Dimić, 2002).

Predstave gluvog deteta nemaju ime, izražavaju se gestom-znakom, a govor se uči na poseban i drugačiji način koji utiče na obim i kvalitet njihovog rečnika. Može se reći da veličina rečnika, karakter rečnika, vrste reči i njihova frekvencija zavise od toga kojim su rečima deca naučena od strane nastavnika (Savić, 1996).

METOD ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja bio je ispitati stepen usvojenosti znakovnog i govornog jezičkog izraza i razumevanje pojmova, kod gluve i nagluve dece osnovnoškolskog uzrasta, u okviru leksičke oblasti *Komunikacija*. Ispitivanje je izvršeno u odnosu na uzrast, stepen oštećenja sluha, ocenu iz srpskog jezika i pol.

Uzorak je činilo 91 gluvih i nagluvih učenika. Istraživanje je obavljeno u osnovnim školama za gluvu i naglunu decu u Beogradu, Zemunu, Kragujevcu, Jagodini i Nišu.

U ispitivanom uzorku učenika osnovnoškolskog uzrasta bilo je 13 učenika koji su kohlearno implantirani, 8 učenika sa umereno teškim oštećenjem sluha, 22 učenika sa teškim oštećenjem sluha, 43 učenika sa vrlo teškim oštećenjem sluha i 5 učenika sa totalnim oštećenjem sluha. U zavisnosti od uspeha iz srpskog jezika bilo je 2 dovoljna učenika, 18 dobrih učenika, 27 vrlo dobra učenika i 44 odlična učenika. Od 91 učenika osnovnoškolskog uzrasta obuhvaćenih istraživanjem, 48 je devojčica i 53 dečaka.

Instrument primenjen u istraživanju je lista stimulans reči u okviru leksičke oblasti *Komunikacija*. U okviru leksičke oblasti *Komunikacija* navedeni su sledeći pojmovi (gest, glas, govoriti, komunikacija, obavestiti, objasniti, odgovoriti, pismo, pitati, poziv, prevodilac, prstna azbuka, pričati, razgovor, svađa, telefon, tumač, hvala, čitanje sa usana, čuti). Leksička oblast *Komunikacija* sadržala je 20 reči – pojmova, koje su učenici trebali da pročitaju, potom da pokažu gestom – znakom i izgovore. Ispitivano je poznavanje i razumevanje reči u znakovnom i govornom jezičkom izrazu.

Izvršena je kvantitativna i kvalitativna obrada dobijene jezičke građe. U statističkoj obradi dobijenih podataka korišćeni su: frekvencije i procenti; χ^2 test; Kruskal – Wallis test.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA SA DISKUSIJOM

Tabela 1 – Rezultati gluhih i nagluhih učenika osnovnoškolskog uzrasta u okviru leksičke oblasti *Komunikacija*

	razred	N	Srednji rang	χ^2	p
Komunikacija	1	11	10,73	63,718	0,000
	2	11	20,55		
	3	11	27,32		
	4	11	56,36		
	5	11	51,45		
	6	12	53,13		
	7	12	63,13		
	8	12	80,04		
	Ukupno	91			

Statistički značajne vrednosti su označene (bold)

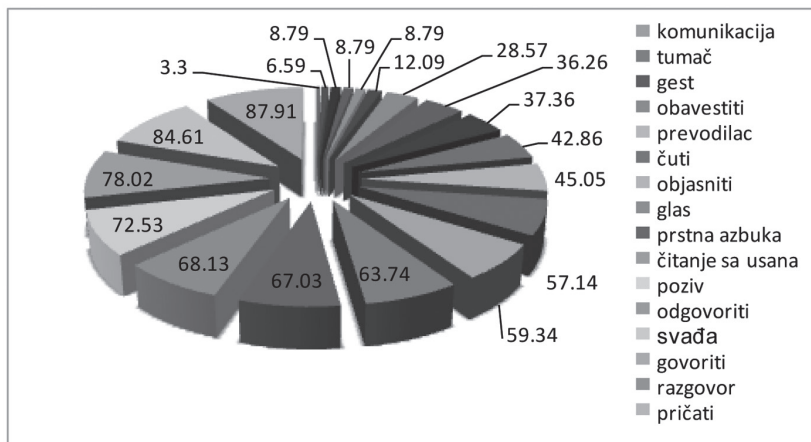
U okviru leksičke oblasti *Komunikacija*, prosečna vrednost pravilno rešenih zadataka kod gluhih i nagluhih učenika osnovnoškolskog uzrasta, raste sa uzrastom ($p=0,000$). Najslabija postignuća ostvarili učenici 1.razreda, a najbolja postignuća učenici 8. razreda. Evidentna je razlika između postignuća učenika 2. i 3. razreda u odnosu na učenike 4. razreda.

Tabela 2 – Razlike u uspehu gluhih i nagluhih učenika osnovnoškolskog uzrasta, u odnosu na ocenu iz srpskog jezika, u okviru leksičke oblasti *Komunikacija*

	srpski	N	Srednji rang	χ^2	p
Komunikacija	1	20	32,30	10,153	0,006
	2	27	42,70		
	3	44	54,25		
	Ukupno	91			

Statistički značajne vrednosti su označene (bold)

U okviru leksičke oblasti *Komunikacija*, vrednost srednjih rangova učenika osnovnoškolskog uzrasta raste sa ocenom iz srpskog jezika ($p=0,01$). Najbolje rezultate su ostvarili učenici sa odličnom ocenom iz srpskog jezika (54, 25).

Grafikon 1 – Razumevanje značenja pojmova u okviru leksičke oblasti *Komunikacija*

U okviru leksičke oblasti *komunikacija*, gluvi i nagluvi učenici su najbolje razumeli pojam u zadatku br.18 – hvala (87, 91%) tačnih odgovora. Slede pojmovi: telefon (84,61%), pismo (78,02%), pitati (72,53%), pričati (68,13%), razgovor (63,74%), govoriti (67,03%), svađa (59,34%), odgovoriti (57,14%). Ovi pojmovi imaju svoj znak – gest, koji gluvi i nagluvi učenici često koriste u svakodnevnoj komunikaciji. Manja uspešnost je postignuta u razumevanju sledećih pojmova: poziv (45,05%), čitanje sa usana (42,86%), prstna azbuka (37,36%), glas (36,26%), objasniti (28,57%). Pojam u zadatku br. 20 – čuti, (12,09%) tačnih odgovora. Pojmovi: gest, obavestiti i prevodilac su imali isti broj tačnih odgovora (8,79%). Učenici su pojam tumač, razumeli samo u znaku – gestu (6,59% tačnih odgovora). Samo su jedan učenik VI razreda i dva učenika VIII razreda, razumeli pojam komunikacija. Broj tačnih odgovora je 3,30%.

U okviru leksičke oblasti *Komunikacija*, evidentiran je izvestan broj pogrešnih odgovora na zadate stimulans reči. Interesantno je da je zadatu stimulans reč br. 20 – čuti, veliki broj učenika mlađeg i starijeg školskog uzrasta razumeo kao – čuti, u znakovnom govornom jezičkom izrazu. Pojedini odgovori na zadatu reč br. 20 – čuti su *čuditi*. Učestale greške su se javljale u vidu supstitucije, na početku i u sredini reči, u zadatim stimulans rečima: br. 1 gest – *test*; br. 9 *pitati* – *pisati*; br. 15 *svađa* – *sviđa*. Karakteristične greške pojavile su se pri razumevanju reči: br. 5 – obavestiti – *obaveza*; br. 7 – odgovoriti – *dogovoriti*; br. 4 komunikacija – *kompjuter*; br. 2 glas – *glasno*; br. 3 govoriti – *gotovo*, *razgovor*; br. 19 – čitanje sa usana – *čitati ustani*; br. 11 – prevodilac – *voditi*, *prevodi preko ulice*; Gluvi i nagluvi učenici su pogrešne odgovore davali i u znakovnom i u govornom jezičkom izrazu.

Dobijeni rezultati potvrđuju zaključke Kobašić i Pribanić (2010) da gluvi učenici najčešće povezuju grafičku sliku reči sa nekom drugom grafičkom slikom neke druge reči koja sa prvom nema ništa zajedničkog.

Jedan od aspekata jezičkog razumevanja je poznavanje značenja reči. Dobijeni rezultati potvrđuju da gluvi učenici pokazuju manje razumevanje pojmova od svojih čujućih vršnjaka (Kelly, 1996; Marschark, Lang, & Albertini, 2002; Wauters, van Bon & Tellings, 2006).

Većina prelingvalno ogluvelih učenika slabo razume jezik okoline (govorni jezik) i samim tim imaju teškoća u razumevanju pročitano.

Gest – znak je kod gluvog deteta sinonim za reč. Znakovni rečnik je aktivni rečnik gluve i nagluve dece.

Znakovni jezik je važan prediktor u usvajanju čitanja kod gluve dece. Poznavanje znakovnog jezika pomaže u učenju čitanja (Goldin-Meadow & Mayberry, 2001).

Gluvi i nagluvi učenici, pravili su specifične greške, u čitanju i pri prepoznavanju i razumevanju određenih pojmova.

Rezultati su pokazali da gluva i nagluva deca osnovnoškolskog uzrasta imaju problema u svim aspektima procesa čitanja (slaba artikulacija, loša leksika, nefluidnost pri čitanju), a posebno pri razumevanju onoga što čitaju (Dimić, 1998).

Karakteristične su greške koje se javljaju kod gluve i nagluve dece pri čitanju su: teškoće u povezivanju slova; teškoće u čitanju višesložnih reči; omisija; supstitucija; dodavanje; inverzija; čitanje brojeva i ponavljanje pročitanih slova.

ZAKLJUČAK

Gluvi i nagluvi učenici ne poznaju značenje velikog broja pojmova. Razumevanje pojmova u znakovnom i govornom jezičkom izrazu raste sa uzrastom i ocenom iz srpskog jezika. Stepen oštećenja sluha i pol ne utiču na stepen usvojenosti znakovnog i govornog jezičkog izraza kod gluvih i nagluvih učenika osnovnoškolskog uzrasta, i razumevanje pojmova u okviru leksičke oblasti *Komunikacija*. Sticanje znanja u školi je jedan od bitnih faktora koji utiče na razvoj i bogaćenje znakovnog i govornog vokabulara gluvih i nagluvih učenika.

LITERATURA

- Bromley, K. (2007). Nine things every teacher should know about words and vocabulary instruction, *International Reading Association*, 528-537.
- Coppens, M.K., Tellings, A., Verhoeven, L. & Schreuder, R. (2010). Depth of reading vocabulary in hearing and hearing impaired children, *Read and Writing (24) 4*, 463-477
- Dimić, D.N. (1997). Specifičnosti u čitanju dece oštećenog sluha, Beograd: Defektološki fakultet
- Dimić, D.N. (2002). *Metodika artikulacije*, Beograd: Defektološki fakultet, CIDD
- Dimić D.N. i Kovačević, T. (2004). Znakovni, govorni i pisani rečnik kod dece oštećenog sluha, *Beogradska defektološka škola*, 2-3, 69-77
- Goldin-Meadow, S., Mayberry, R. (2001). How do profoundly deaf children learn to read? *Learning Disabilities & Practice*, 16(4), 222-229
- Kelly, L. (1996). The interaction of syntactic competence and vocabulary during reading by deaf students, *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 1, 76-90.
- Kobašić K. i Pribanić Lj. (2010). Receptivni rečnik u odraslih gluhih osoba, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 46, 2, 34-49
- Kovačević, T. (2005). Razvijanje i bogaćenje rečnika kod dece oštećenog sluha na osnovnoškolskom uzrastu, *Beogradska defektološka škola*, 3, 1-16
- Kovačević, T., Dimić N. i Isaković Lj. (2014). Razumevanje pojmova u znakovnom jeziku i govoru kod gluve i nagluve dece osnovnoškolskog uzrasta, *Nastava i vaspitanje*, 2, 287-297
- Luckner, L.J. & Cooke, C. (2010). A Summary of the Vocabulary Research With Students Who Are Deaf or Hard of Hearing, *American Annals of the Deaf*, 155, 1, 38-67
- Marschark, M., Lang, H. G., & Albertini, J. A. (2002). *Educating deaf students: From research to practice*. New York: Oxford University Press.
- Montgomery, J. K. (2007). *The bridge of vocabulary: Evidence-based strategies for academic success*. San Antonio, TX: Pearson.
- Paul, V. P. (1996). Reading Vocabulary Knowledge and Deafness, *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 1(1), 3-15
- Savić, Lj. (1996). Priručnik za prevodioce gluvim licima, Savez gluvih i nagluvih Jugoslavije, Beograd: Defektološki fakultet
- Wauters, N.L., van Bon, W.H.J., Tellings, A.E.J.M. (2006). Reading comprehension of Dutch deaf children. *Reading and Writing*, 19, 49-76.

CHARACTERISTICS OF SIGN AND SPOKEN VOCABULARY OF DEAF AND HARD OF HEARING PUPILS OF ELEMENTARY SCHOOL AGE

Summary

The deaf child learns to pronounce words and their factual meaning, meaning both the word and notion signified by that word. The aim of the research was to examine the level of acquisition of the sign language and speech by deaf and hard of hearing pupils of the elementary school age, and their understanding the notions within the lexical field Communication. The sample comprised 91 deaf and hard of hearing children of elementary school age. The results show that age and the grade in Serbian language have impact on understanding the notions ($p=0.01$). The development of sign language coincides with the development of speech and that it facilitates the better understanding of the meanings of existing words, as well as the adoption of the meanings of new-unknown words. Certain specific characteristics were observed in sign language expression and spoken expression of deaf and hard of hearing pupils of elementary school age. Deaf and hard of hearing children showed little understanding of notions, difficulty in reading and understanding the read text and difficulty in knowing the meanings of words.

Key words: deaf and hard of hearing pupils, elementary school age, notions, vocabulary